

Питання зарубіжної історії

В.О. Дятлов

ОЧІКУВАННЯ «ВЕЛИКОГО ЗАКОЛОТУ» В ПЕРІОД РАННЬОЇ РЕФОРМАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ (1517-1524 РОКИ)

У статті аналізуються суспільно-політичні настрої в німецькому суспільстві в період ранньої Реформації, очікування і передбачення масового повстання й релігійно-політичного розколу країни. Особливу увагу звернуто на загострення комунікативно-пропагандистської конфронтації напередодні Селянської війни 1524-1525 років та релігійно-політичних війн.

Ключові слова: «великий заколот», Реформація, соціальні катаклізми.

Соціально-політичні й релігійні програми ранньої Реформації окреслювали контури привабливої соціальної гармонії, характер якої визначали «християнська свобода», «справедливість», «братерство», «загальне благо», «порядок». У масовій свідомості утверджувалась віра у можливість швидкої перебудови суспільства на цих шляхетних підвалинах.

В умовах загострення соціально-політичних і релігійних конфліктів загальні «ключові слова» втрачають свою «нейтральність» та перетворюються на гасла, девізи, заклики й у такий спосіб відіграють важливу комунікативну роль. Їх дієвість визначалася давнім побутуванням за часів Середньовіччя, широким ужитком у текстах публічного дискурсу, причетністю до соціальних акцій, здатністю вказувати на сенс і зміст конкретних вимог, формувати і об'єднувати спільноти навколо певної мети [1, s. 285].

Водночас поряд із вищеназваними мажорними гаслами в процесі розгортання реформаційного руху все більшої сили набуває комунікативний феномен, що визначався поняттями «великий заколот», «велике повстання», «великий бунт».

Цілком закономірно постає питання, яким чином суспільство відчуває наближення «великого заколоту», загальної катастрофи, велетенського зіткнення сил, у якому гинуть і праві, й винні? Чому пророцтва про наближення соціального катаклізму набувають фатального характеру, впевненості у його невідворотності?

Причини та передумови Селянської війни і релігійних війн XVI століття є предметом постійної уваги істориків різних поколінь. Інтерес до цієї проблематики не згасає й сьогодні — історикам вдається знаходити нові нюанси механізмів виникнення масових виступів та конфліктів. Переважна більшість концепцій Селянської війни 1524-1525 років базується на пошуках її передумов у соціально-економічній, релігійній і політичній сферах життя того часу. Значні розбіжності серед істориків виникають головним чином у визначенні комплексу вирішальних чинників, що спричинили соціальний вибух. Якщо пошуки причин Селянської війни ведуться у більш широкому спектрі життя суспільства, то історики значною мірою однастайні у твердженнях про політичні та релігійні чинники виникнення релігійно-політичних воєн XVI століття. Водночас більшість таких конструкцій об'єднує логічно-детерміністський підхід до висвітлення подій і процесів.

Накопичений історіографічний досвід дає можливість поставити питання в іншій площині: яким уявляло суспільство очікуваний “великий заколот”, його учасників і його масштаби? Яким чином комунікативний механізм «накликання» соціальної біди, морально-психологічне та словесно-етичне оздоблення розколу суспільства створювали умови для масового повстання?

Аналіз широкого комплексу офіційних документів, публіцистики, теологічних трактатів, листування, нотаток, листівок реформаційної доби ставить дослідника перед парадоксом: політичної або соціальної війни не хотів ніхто й тим не менше суспільство фатальним чином сповзало у вирій ворожнечі, хаосу, протистояння, що, врешті решт, завершилися двома “великими заколотами” — Селянської війною 1524-1535 років і довготривалими релігійно-політичними війнами.

На початковій стадії реформаційного руху до війни закликали лише окремі гарячі голови, переважно із числа рицарства. Реформатори та їх опоненти були проти «заколоту». В такому разі, чому заклинання в тому, що вони проти насильства, не змогли спинити катастрофи?

Учасники великих перетворень і суспільно-політичних рухів у своїх діях керуються колективним поняттями й уявленнями, які є для них істиною, єдиним, правильним шляхом подальшого розвитку суспільства. Чим далі розгортається протистояння, боротьба за істину, тим сильнішим стає радикалізм та зменшується простір для ліберального ставлення до старого і нового, відкидається ідея їх співіснування.

Кожен із таборів сподівається на те, що суспільству вдасться пройти над прірвою соціальної катастрофи й уникнути її. “Великому заколоту” передують розрізнені повстання, заворушення, масові виступи, які за своїми масштабами та вимогами виглядають як автономні, часткові й, попри всю стурбованість з боку влади, не викликають масштабних заходів проти них. Глобальний конфлікт починається несподівано, окремі локальні події переростають у якісно новий рух і вимагають концентрації зусиль для їх приборкання.

Підготовка “великого повстання” відбувається при потуранні з боку лідерів релігійного та суспільно-політичного руху. Реформатори осуджували заворушення й масові виступи “простого народу”, звертались до нього із проповідями, в яких закликали не допускати насильства. Натомість це інколи не означало відмови від своїх програмних положень, і, головне, в цих виступах не було співчутливого ставлення до “жертв” повстань, у першу чергу до священників.

Проблема полягала також у різному розумінні природи заколоту. Реформатори вважали, що у заколоті винні ті, хто чинить опір реформам, хто заважає перебудові церкви і суспільства на «правильних» засадах. Заколотниками в такому світобаченні виглядали консервативні католицькі сили, які своїм неприйняттям новацій провокували суспільство на насильницькі дії. В цьому контексті виникає ідея про наближення «великого заколоту» як покарання, як страждання, через котре змушені пройти «істинні християни».

У свою чергу консервативні сили, захисники «старого порядку», обстоювали тезу про те, що реформаторська ересь є головною причиною «великого заколоту», «громадянської війни». Шквал звинувачень «заколотників» уключав докори у жадібності, прагненні «чужого», церковного добра, у гордині, пустодзвонстві, честолюбстві, збудженні темних інстинктів серед простолюду.

Трагедію громадянського розколу одним із перших відчув відомий гуманіст, францисканський чернець Томас Мурнер. У трактаті, написаному у 1520 році у відповідь на програмний твір Лютера “До християнського дворянства німецької нації”, талановитий публіцист малює майбутній велетенський заколот, громадянську війну: “...Катиліна (я маю на увазі доктора Мартина Лютера) воскрес із мертвих, ожив і підбурює чернь до громадянської війни, падіння власної вітчизни, нацьковує батька проти своїх дітей, брата проти брата, підданого проти своїх можновладців” [2, s. 3]. Мурнер чітко визначає масштаби глобального перевороту, повного перетворення суспільства, загибелі старого порядку [2, s. 5]. Фактично це є визнанням фундаментальності програми Лютера, її спрямування на докорінне оновлення християнства, а відтак, і масштабності релігійного й соціально-політичного протистояння, в якому не може бути компромісу. Мурнер відчув невідворотність катастрофи, майбутніх соціальних і релігійно-політичних воєн, котрі визначать характер життя всього століття.

Чи відчували це реформатори, чи передбачали вони такий трагічний сценарій? На це питання можна відповісти однозначно «Так», відчували. Однак передчуття великого і тривалого протистояння, запеклої боротьби проти «тиранії» молоді реформатори сприймали досить оптимістично.

Збройне повстання проти кліру й Риму, що намагалися підняти рицарство та його ідеологи, в першу чергу Ульріх фон Гуттен, можна розглядати як прояв методів розв’язання проблем, притаманних тим, для кого війна була професією. Інша справа, теологи, священники, які стали на шлях реформаторства. Більшість із них на початку практичних перетворень і нововведень у церковному житті відчували небезпеку свого задуму і не виключали можливості “заколоту” папських сил, які розчавлять їхню справу.

Однак страх перед цим переборювало бажання оновити християнський світ й у такий спосіб виконати велику місію. Відомий реформатор Андреас Карлштадт у жовтні 1521 року, на початку реалізації реформаційної програми у Віттенберзі, виступив з тезами, в яких доводив необхідність усунути все, що суперечить Божому праву, “вводити Божий закон, незважаючи на те, що це може викликати невдоволення та озлоблення”. Він закликає не спинятись ні перед чим на цьому шляху, не зважати на те, що “вороги Євангелія, проти яких воно спрямоване, можуть підняти заколот” [3, s. 327]. Загроза «великого заколоту» не стримувала молодих віттенберзьких реформаторів, які у зверненні до курфюрста восени 1521 року переконували у необхідності продовження перетворень, незважаючи на можливі тяжкі наслідки: «Якби Христос оглядався на будь-які ускладнення, розколи, заколоти, війни, інші смертні зіткнення при перетворенні світу за допомогою Євангелія, то він би припинив свої проповіді» [4, s. 283].

Поряд із визнанням опору консервативних сил помірковані реформатори вбачали одну із небезпек виникнення загального великого повстання у хибному тлумаченні Євангелія широкими верствами населення. Під враженням перших заколотів, повстань та заворушень Лютер у листі до курфюрста Фрідріха Саксонського від 12 березня 1522 року пояснює свої виступи проти перших нововведень: “Я дуже боюсь... великого заколоту в німецьких землях, яким Бог покарає німецьку націю. Оскільки ми бачимо, що Євангеліє пристало до душі простим людям, однак вони сприймають його плотське; вони бачать, що воно є істинним, однак прагнуть використати його неправильно” [5, s. 148]. Лютер вважає першорядним завданням князів не допустити заколоту. Однак само визнання заколоту як покарання Божого вказує на його фатальну невідворотність.

Радикальні реформатори також були занепокоєні зростанням напруженості у суспільстві й відчували наближення “загального заколоту”. Страсбурзький реформатор Вольфганг Капіто звертається у травні 1524 року до представників громади Шлеттштадту з проханням “утихомирити загальний закат, зберегти безпеку і не забирати життя інших, яке не ми їм давали, а подолати всі негаразди терпінням». Реформатор стурбований назріванням заколоту “простого народу”, в якому постраждає Євангеліє [6, s. 124].

Ідея “великого заколоту” сприймалась як реальність серед імперської еліти, курфюрстів, князів, вищого духовенства, імперських станів. Постійні застереження різних угруповань про можливість і наближення “заколоту”, “повстання”, “розколу” свідчили про безсилля влади і політичної еліти у розв’язанні нагальних питань і здатності управляти ситуацією в країні.

“Великий закат” мав різні виміри — розкол і військове протистояння в масштабах Священної Римської імперії німецької нації, війна між німецькими землями, повстання окремих територій. Протистояння в масштабах Імперії по суті означало релігійну війну між окремими землями та державами, що входили до її складу, а відтак, кризу всього католицького християнства. Найбільш вірогідною виглядала перспектива внутрішнього заколоту всередині Німеччини.

Страх перед релігійно-політичними війнами накладався на очікування “великого заколоту” простого народу, сільських та міських громад. Розвиток реформаційного руху, швидке розширення кола його учасників посилювало впевненість у реальності такого сценарію.

Відчуття цієї небезпеки змушувало князівські й імперські сили вести складну політичну гру навколо Вормського едикту проти Лютера, оскільки прийняття цього документа викликало обурення серед різних верств населення і загостило відчуття розколу та масових заворушень. Герцог Георг Саксонський із стурбованістю писав кардиналу Альбертові Майнцькому 2 серпня 1521 року про те, що у землях велике обурення рішеннями Вормського рейхстагу і може спалахнути “великий закат” проти духовництва. Вчення Лютера, підтримка його з боку різних верств населення герцог кваліфікує як “велике нещастя” для країни [7, s. 183]. Визначення релігійно-політичної ситуації як “великого нещастя” не давало підстав для політичного оптимізму і слугувало закликком для подальшої боротьби із новим “злом”.

Характер “великого заколоту” в цей період визначався як протистояння і закат між “духовенством” і “світським миром”. Єпископ Мейсенський після відвідин міст у курфюрстві Саксонському повідомляв курфюрсту: “Ми не приховуємо того, що у Вашому князівстві багато бідного простоліду стає неслухняним, що може стати причиною масових заворушень” [8, s. 298-299]. Він же пише князю про те, що Нюрнберзьке імперське правління висловлює занепокоєння, оскільки в Імперії може спалахнути “повстання простого нерозумного народу” [8, s. 299].

У зверненнях до курфюрста Фрідріха Саксонського, який став на захист Лютера, герцог Георг Саксонський попереджає його про те, що політика потурання “лютерівській ересі” може призвести до тяжких наслідків, котрі він називає “великою помстою” [7, s. 207]. У попередженнях про “великий закат”, “велику помсту” багато містичного, невизначеного — усе має відбутися, однак ніхто не знає учасників і конкретних сил, що будуть учасниками грізних подій.

Майбутній сценарій знову виступає як Боже покарання, на котре неможливо вплинути. Навіть найбільш далекоглядні князі змушені були

визнати наявність причин для такого заколоту. Курфюрст Саксонський Фрідріх Мудрий на початку 1525 року під враженням першої хвилі масових селянських заворушень писав своєму братові майбутньому курфюрстові, герцогу Йоганну: “Мабуть, у бідних людей є чимало причин до такого заколоту й особливо з проханнями про проповідь Слова Божого. Бідні люди різними шляхами були обтяжені світськими і духовними володарями. Якщо буде на те Божа воля, то буде так, що простий народ стане правити. А якщо це не Божа воля й цього, слава Богу не відбудеться, то невдовзі усе зміниться” [9, s. 91]. Звертає на увагу фаталістичне ставлення до подій, до реальності найгіршого для влади сценарію. Можна, звичайно, це пояснити тяжким станом хворого курфюрста, який передчував наближення смерті. Натомість тут головну роль відігравали соціальне безсилля, нездатність можновладців протистояти розвитку подій.

На підтвердження наближення заколоту консерватори вдаються до історичних паралелей, зокрема посилянь на досвід Чехії, де “із маленької іскри спалахнуло велике полум'я». Герцог указує на процес розгортання заколоту, котрий, як і в Чехії, починається із висміювання духівництва, а потім призведе до захоплення і секуляризації церковних маєтностей. Головний двигун заколоту — жадібність “легковажних, злих людей” [7, s. 233, 239].

Герцог Георг Саксонський намагався переконати імператора переорієнтувати свою зовнішню політику, відмовитись від війни із Францією, християнською країною, й усі зусилля зосередити на боротьбі проти “турецької небезпеки” і тим самим сприяти об'єднанню християнства. У жовтні 1521 року він звертається із пропозицією обговорити стан справ й тим самим “запобігти розколу християнства і протистояти ворогам нашого Христа” [7, s. 195].

Поряд із очікуванням соціального повстання і масових заворушень широких верств простого народу, причини майбутнього заколоту лідери обох таборів вбачали у розколі імперської еліти, що могло вилитися у релігійно-політичну війну.

Загострення ситуації у саксонських землях в кінці 1521 — на початку 1522 років, зростання реформаційного руху змусило імперський уряд прийняти спеціальний мандат проти нововведень. Представник курфюрста Саксонського в Нюрнберзькому імперському правлінні доповідав своєму патрону про те, що виконання рішення правління, імператорської волі, досягнення компромісу в цьому питанні викликане необхідністю уникнути загострення відносин, “оскільки може вибухнути великий заколот в Імперії” [10, s. 126]. Баварські герцоги також закликали курфюрста знайти рішення церковного питання, оскільки “це ні до чого доброго не призведе, а може викликати великий рух і заколот у Священній імперії” [10, s. 127].

Реальність повстання визначалася прагненням до радикальних методів розв'язання проблеми. Реформатори й консервативні сили посилались на необхідність розв'язання релігійного питання на рейхстазі, Соборі, інших владних структурах, однак надії на політичні засоби були відносно невеликими. У більшості випадків консервативні сили вважали за необхідне застосувати силу для придушення заворушень і виступів проти церкви.

У глибокому протистоянні різних політичних і релігійних сил платформа для компромісу була незначною: позиції найбільш поміркованих реформаторів і найбільш радикальних прихильників злагоди були різними.

Вибуховість ситуації полягала також в тому, що війна між політичними угрупованнями могла злитися із масовим рухом “знизу”. “Великий заколот”

виступає в очах політиків як ще одна загроза, яку необхідно відвернути. Планітц на зустрічі з папським нунцієм Чігераті 11 грудня 1522 року намагався переконати його в тому, що курфюрст у “лютерівській справі” посідає помірковану, “мудру” позицію, спрямовану на мирне розв’язання цієї справи. Серед аргументів на користь мирного шляху він посилається на те, що Лютер виступив проти насильства та заколотів, як методу розв’язання церковного питання. Посланець курфюрста намагався переконати нунція: “На мій розсуд, не слід іти будь-якими шляхами, що ускладнюють справу, тим більше вдаватися до насильства, а необхідно діяти з великою обережністю, щоб не збуджувати великого заклоту в Імперії” [10, s. 121].

Утворення релігійно-політичних князівсько-імперських угруповань, їх намагання подолати розкол і нав’язати свій план вирішення релігійного питання тільки поглиблювали протистояння і доводили ситуацію до вирішення його силою. Консервативно-католицькі сили вважали розрізнені виступи у містах, повстання рицарства як початок загального заклоту в Імперії [7, s. 398]. Виступи рицарства і перші заворушення селян дали привід використати їх як ще один аргумент на користь об’єднання католицьких сил. У посланні герцога Георга Саксонського (11 грудня 1522 року) дається висновок: “Коли наш дім палає, то ми не можемо не допомагати один одному. Якщо ми хочемо погнати турок, то ми не можемо не захищатися від рицарів та збіглих ченців. Він пише про загрозу нового селянського союзу Башмака проти дворян, унаслідок дій якого дворянство може постраждати [7, s. 399].

Фаталізм, упевненість у невідворотності «загального заклоту» підігрівались розгортанням у суспільстві словесно-пропагандистської війни, в якій превальювали не раціонально-логічний аналіз ситуації, а емоційні характеристики і кліше. У полемічному запалі, словесних лайках, дискусіях протилежні сторони звинувачують одна одну в моральній неповноцінності, численних вадах, злочинності, богохульстві, святотатстві тощо. Лексика цієї полеміки відображає морально-психологічний клімат, що склався у суспільстві, і виступає як один із каталізаторів соціально-політичного та релігійного протистояння. Якщо проповідь покори владі певним чином стримувала від загострення протистояння, то морально-етичні звинувачення посилювали непримиренність між протилежними таборами.

У релігійно-політичному розколі визначається декілька ліній словесного та морально-етичного протистояння: «добра і зла», «Бога і диявола», «праведності і гріха», «благочестивих і безбожників». При цьому протилежна сторона зображається як «зłodії», «пустуни» «заклотники», «нехристі»; у самохарактеристиках усі називають себе «Божими обранцями», «славними людьми», «Божими воїнами».

Герцог Георг Саксонський був переконаний у тому, що антикатолицькі виступи провокують честолюбці, пустуни, легковажні, морально зіпсовані люди, за якими слідує ті, хто потрапив у тенета омани, внаслідок розповсюдження «отрути лютерівського вчення», «проклятої лютерівської ересі». Внаслідок їх проповіді такими ж настроями переймаються прості люди, які «все більше схиляються до зла і легковажної поведінки», «стають здатними до заклоту і злочину», «прагнуть до заворушень», «готові до шкоди».

У листах високих церковних чинів мало йдеться про зміст реформаційного вчення, правильність тих чи інших положень. Характеристики зводяться до простих кліше, які часто повторюються та несуть у собі лише негативне ставлення, осуд, морально-правову оцінку, за якою повинно слідувати одне — покарання. Герцог Георг у зверненні до

громади міста Дьобельн, де відбувались реформаційні заворушення, закликає бюргерів відмовитися від “проклятого, єретичного мартинівського вчення” [7, s. 228]. Поширення реформаційних настроїв серед бюргерів в різних містах його князівства він характеризує тим, що “піддані все більш схилиються до зла та легковажності” [7, s. 210].

Схема перетворення людей на “злих та легковажних”, з точки зору консерваторів, є досить простою: “єретичний”, “злий” проповідник заворушує широкі маси своїми спокусливими речами, обіцянками, грає на їх “плотських”, корисливих бажаннях. Учорашні смиренні, слухняні піддані стають невпізнаними, неслухняними, зухвалими, грубими, бунтівними. Характеристики у таких випадках є однотипними: “В Анаберзі через дії писарчука “піддані прагнуть до зла і бунту”; у Зангерхаузені прості люди “вдаються до блуду і прагнуть до повстання”. Князь закликає чиновників цього міста бути уважними, для того, щоб “легковажні люди пожежею чи в інший спосіб не вчинили шкоду” [7, s. 267, 716]. Єпископ Мерзебургський у листі до герцога Георга також звертає увагу на те, що “багато бюргерів сприймають легковажні проповіді” й “отруєні лютерівською отрутою” [7, s. 669]. Один із радників герцога доповідав своєму патрону: «Я звернув увагу на те, що всюди народ від таких проповідей стає нахабним, повністю перестав ходити до церкви і облишив Божу службу. Крім того, всюди чути зневажливі висловлювання проти духівництва і світської влади, люди зухвало заявляють, що вони не повинні підкорятися будь-якій владі» [7, s. 669].

У зібранні документів єпископських візитацій та діяльності князівських чиновників з приборкання заворушень на початку 1522 року звертає на увагу контраст у поведінці широких мас, “натовпу” й окремих учасників і лідерів цих заворушень. Єпископ Мейссенський та його свита під час візитації міст, охоплених заворушеннями, у публічних виступах називали їх лідерів “легковажними”, “злими” “заколотниками”. Однак на допитах тональність і лексика розмов були іншими. «Бунтівники» виглядали розважливими, вдумливими співрозмовниками, ніякими не злочинцями, осуджували “легковажні вчинки» натовпу й мало чим нагадували людей, яких називали образливими словами [8, s. 277; 11, s. 65, 67, 85].

Різниця у поведінці людей і натовпу була разючою. Консервативні ідеологи і церковні діячі досить точно помітили особливості колективної поведінки, агресивності натовпу. Відбувалось те, що соціологи визначають як феномен підсвідомої агресивності. За словами відомого соціолога та психолога Р. Вальдера, “перш за все у психологічній масі нас вражає наступне: якими б не були люди, що її складають, як би не розрізнялись і як би не були схожі один на одного заняттями, способом життя, характером, рівнем інтелекту, в силу тільки однієї причетності до маси у них починається формуватися інша колективна душа, яка дозволяє їм відчувати, думати і поступати інакше, ніж це притаманно кожному із них окремо” [12, с. 183].

Князівські чиновники у своїх доповідях та повідомленнях оперували поняттями, які відповідали настроям і ставленню до подій їхнім патронам. У такий спосіб відбувалося викривлення дійсності, спотворювались характеристики тих чи інших осіб. За умов протистояння важливо було на всіх рівнях утверджувати негативне ставлення до тієї чи іншої персони. Канцлер герцога Георга у повідомленні про віттенберзькі заворушення у грудні 1521 року визначав їх лідера Андреаса Карлштадта як “легковажну, пусту людину” [7, s. 234]. Така тенденційна характеристика далека від істини — Карлштадт, насправді, був серйозним ученим, юристом, теологом, університетським професором, автором глибоких теоретичних трактатів.

Важливою складовою підготовки «великого повстання» було тотальне звинувачення папської церкви, викриття її як джерела усіх негараздів суспільства. Зображення її у темних кольорах сприяло створенню у народному середовищі негативного ставлення до культу офіційної церкви, призводило до стихійних та емоційних виступів та протестів. Радикалізації настроїв і дій різних верств населення сприяли карикатурні характеристики духовництва, широкий набір звинувачень і образливих виразів, пророцтв і містичних одкровень. Простий народ, як правило, важко усвідомлював і сприймав абстрактні теоретичні положення і поняття — більш зрозумілими для нього були конкретні вимоги або міфологізовані уявлення про папську церкву і вищий клір як “вавилонську блудницю”, “служницю диявола”, “тиранію” тощо.

У документах князівських канцелярій майже не йдеться про соціальні, релігійні та політичні причини заворушень, масового невдоволення людей. Натомість визначається поділ широких мас на “чемних”, “благочестивих” людей і тих, які схильні до легковажності і “зла”. В першу чергу це стосується молоді. У друкованому розпорядженні герцога Георга від 10 лютого 1522 року про заборону євангельських проповідей і перетворень особлива увага звернута на молодь, на ту її частину, яка схильна до участі у заворушеннях: “В університетах, школах, інших навчальних закладах, де будуть навчати і наставляти цій нехристиянській справі, нікого туди не посилати з тим, щоб юнаки, які схильні до зла, не втягувались у цю нехристиянську справу і не впадали в оману” [7, s. 271].

Церковні службовці називали учасників виступів проти церкви “мартинівськими бюргерами” і “злочинцями” [7, s. 307, 333]. Герцог Георг у листі від 6 червня 1522 року до громади Розвейна, де велися проповіді нового вчення, висловлює занепокоєння тим, що “у Мейссені та інших містах багато шахраїв і злих людей, які говорять недопустимі речі” [7, s. 329]. Кожне повідомлення про заворушення супроводжуються характеристиками, котрі кваліфікують події як “страшне зло”, а їх учасники ототожнюються із злочинцями, грабіжниками, розбійниками [7, s. 349, 362, 382]. У документах того часу йдеться про погіршення криміногенної ситуації в різних землях, охоплених реформаційними заворушеннями. Консервативні сили вбачали багато спільного в діях злочинців і активних учасників заворушень: зухвалість, сміливість, здатність до руйнації, до образ.

У поділі суспільства на “чемних” і “злих” або схильних до “поганого” закладено не тільки пропагандистський момент, спрямований на посилення боротьби із новим вченням і реформаторськими задумами. Представники одних і тих же соціальних верств або груп ставились по-різному до реформаційного руху. Одні ставали його лідерами, активними учасниками, другі займали очікувальну позицію, треті залишалися прихильниками старого порядку.

Ще однією рисою культури комунікації в період Реформації стає грубість, використання лайливих слів на адресу релігійних та політичних опонентів. Причому це стає притаманним як публічним акціям, так і побутово-повсякденному спілкуванню.

Ключовим елементом конфронтаційної комунікації стають прізвиська, які давались опонентами в процесі полеміки або публічних дискусій. Використання прізвиськ мало на меті приниження противника, дискредитацію його особистості і авторитету. Інтелектуальна традиція пізнього Середньовіччя культивувала псевдоніми, котрі були прив’язані до великих імен, назв міст, висловлювали бажання підкреслити наявність бажаних рис

характеру. Іншими словами, псевдоніми бралися з метою звеличення його носія, утвердження його авторитету. Інша справа прізвиська. Вони давалися один одному в запалі полеміки й були розраховані на широку аудиторію. Вони знаходили своє відображення у листівках із малюнками героїв у вигляді тварин, оскільки прізвиська, як правило, були пов'язані із видами тварин — ще один елемент приниження. Поряд із приниженням анімалізм імен мав на меті створення алегорій, битви казкових героїв, що сприяло пропаганді тих чи інших поглядів і вчень серед народу.

Таким чином, у політичних прогнозах на ранній стадії Реформації утверджується фатальне передчуття наближення великого соціального і релігійно-політичного вибуху. Найбільш вірогідним уважався сценарій поєднання масового повстання «простого народу» із релігійно-політичним військовим конфліктом князівської і імперської еліти.

Упевненість у невідворотності «великого заколоту» базувалась на розколі суспільства, який знаходить свій прояв у пропагандистсько-комунікативному оформленні. Вимірювання подій у морально-етичних оцінках та категоріях неодмінно передбачало радикалізм протилежних таборів. За умов релігійного, соціального і політичного протистояння виважені, помірковані, нейтральні характеристики того, що відбувалося, ставали малодієвими, малоефективними.

Примітки

1. Diekmannshenke H. Der Schlagwortgebrauch in Karlstads frühen Schriften / H. Diekmannshenke // Andreas Bodenstein von Karlstadt (1486-1541) Ein Theologe der frühen Reformation / Hg. v. S. Looss und. M. Matthias. — Lutherstadt Wittenberg, 1998. — S. 283-295.
2. Murner Th. An den grossmächtigsten und durchlauchtigsten Adel deutscher Nation / Th. Murner. — Halle a. — S. 1899.
3. Barge Hermann. Andreas Bodenstein von Karlstadt. Bd. I / Barge Hermann. — Leipzig, 1905.
4. Die Wittenberger Bewegung 1521/22 Jahren / N. Müller // Archiv für die Reformationsgeschichte. — 1909. — Jg. — VI. — S. 283.
5. Dr. Martin Luthers Briefe, Sendschreiben und Bedenken / v. W.M.L. De Wette. — T. 2. — Berlin, 1826.
6. Die Reichstadt Schlettstadt und ihr Antheil an den sozialpolitischen und religiösen Bewegungen der Jahre 1490-1536. — Freiburg/Breisgau, 1990.
7. Akten und Briefe zur Kirchenpolitik Herzog Georgs von Sachsen / Hrsg. v. F. Gess. — Bd. 1. — Leipzig, 1905.
8. Briefe und Akten zur Visitationsreise des Bischofs Johannes VII von Meissen in Kurfürstentum Sachsen 1522 // Archiv für die Reformationsgeschichte. — 1908. — Jg. 5.
9. Akten zur Geschichte des Bauernkrieges in Mitteldeutschlands. Bd. 2 / Hrsg. v. W.P. Fuchs. — Jena, 1942.
10. Der Kursächsischen Rathes Hans von der Planitz Berichte aus dem Reichregiment in Nürnberg 1521-1523 / Gesammelt v. E. Wülker, bearb. v. H. Vierk. — Leipzig, 1899.
11. Flugschriften aus den ersten Jahren Reformation / Hg. V.O. Clemen. — Bd. 1. — Leipzig, New-York, 1908.
12. Вельдер Р. К вопросу о феномене подсознательной агрессивности / Р. Вельдер // Общественные науки и современность. — 1993. — №3. — С. 180-187.

В.А. Дятлов

Ожидание «большого мятежа» в период ранней Реформации в Германии (1517-1524 годы)

В статье анализируются общественно-политические настроения в немецком обществе в период ранней Реформации, ожидания и предсказания массового восстания и религиозно-политического раскола страны. Особенное внимание обращено на обострение коммуникативно-пропагандистской конфронтации накануне Крестьянской войны 1524-1525 годов и религиозно-политических войн.

Ключевые слова: «большой мятеж», Реформация, социальные катаклизмы.

V.O. Dyatlov

The Expectation of “the Great Rebellion” in the Period of Early Reformation in Germany (1517-1524)

The article suggest an analysis of sociopolitical attitudes in the German society in the period of early Reformation, expectation and prevision of the great rebellion and religious and political dissidence in the country. Special attention is paid to aggravation of communicative and propagandist confrontation on the eve of the Peasant War of 1524-1524 and religious and political wars.

Keywords: “the great rebellion”, Reformation, social cataclysms.

Надійшла до редакції 22 вересня 2009 року
